

ACTIO PAULIANA – ŚRODEK OCHRONY INDYWIDUALNEJ CZY OGÓŁU WIERZycIELI. OD PRAWA RZYMSKIEGO DO WSPÓŁCZESNOŚCI*

JOANNA MISZTAŁ-KONECKA**
MARCIN KRAJEWSKI***

DOI: 10.26399/iusnovum.v20.1.2026.09/j.misztal-konecka/m.krajewski

STRESZCZENIE

Przedmiotem artykułu jest analiza kwestii, czy w razie wyzbywania się majątku przez dłużnika i doprowadzenia w ten sposób do niemożliwości zaspokojenia wierzycieli uprawnienie do podważenia czynności dłużnika powinno przysługiwać wyłącznie wspólnie wszystkim wierzycielom reprezentowanym przez odpowiedniego przedstawiciela, czy też poszczególni wierzyciele powinni zachowywać możliwość korzystania ze środków ochrony indywidualnej. W celu odpowiedzi na wskazane pytanie zastosowano metody dogmatyczną, historyczną i porównawczą.

Pierwsza część opracowania zawiera rozważania poświęcone ochronie wierzycieli w prawie rzymskim. Po analizie środków ochrony możliwych do zastosowania w prawie klasycznym omówiona została legitymacja do wniesienia *actio Pauliana* w prawie justyniańskim. Przysługiwała ona *curator bonorum* działającemu na rzecz wszystkich wierzycieli, a także mogli z niej skorzystać indywidualni wierzyciele.

W prawie współczesnym kwestia będąca przedmiotem opracowania pojawia się w razie ogłoszenia upadłości dłużnika. W takiej sytuacji ustawodawca niemiecki przewiduje brak możliwości popierania i wnoszenia indywidualnych powództw przez poszczególnych wierzycieli. Do niedawna podobne było również stanowisko prawa polskiego, jednak po niedawnej uchwale Sądu Najwyższego uległo ono złagodzeniu. Dopuściła ona uzupełniające korzystanie

* J. Misztal-Konecka przygotowała pkt 1–3; M. Krajewski przygotował pkt 5; pkt 4 i 6 zostały przygotowane przez oboje autorów.

** prof. dr hab., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Polska), e-mail: joannamisztal@kul.pl, ORCID 0000-0001-8849-5447

*** dr hab., Uniwersytet Warszawski (Polska), e-mail: m.krajewski@wpia.uw.edu.pl, ORCID 0000-0002-7601-2206

przez wierzycieli z indywidualnych środków ochrony, co jest możliwe przede wszystkim wtedy, gdy syndyk nie chce lub nie może wytoczyć powództwa na rzecz masy upadłości. To ostatnie podejście zasługuje na wsparcie, gdyż właściwie wyważa interesy zainteresowanych.

Słowa kluczowe: *actio Pauliana*, *in integrum restitutio*, *interdictum fraudatorium*, postępowanie upadłościowe, legitymacja wierzyciela

ACTIO PAULIANA: A LEGAL REMEDY FOR INDIVIDUAL CREDITORS OR FOR ALL THE CREDITORS? FROM ROMAN LAW TO THE PRESENT DAY

ABSTRACT

The article analyses whether, if a debtor divests themselves of their assets and thereby renders satisfaction of creditors impossible, the right to challenge the debtor's acts should be vested exclusively in all creditors jointly, appropriately represented, or whether individual creditors should retain the possibility of relying on individual legal remedies. To answer this question, the authors use the dogmatic method, the historical method, and the comparative method.

The first section of this paper discusses how creditors were protected under Roman law. After an analysis of the legal remedies available in classical law, the standing to bring an *actio Pauliana* in Justinian's law is discussed. Such an *actio* was available to the curator bonorum acting on behalf of all creditors, but it could also be brought by individual creditors.

In contemporary law, the issue discussed in this article arises when a debtor is declared bankrupt. In such a situation, German law does not allow individual creditors to bring or continue individual actions. Until recently, the position under Polish law was similar, but following a recent resolution adopted by the Supreme Court, the prohibition has been relaxed and creditors are allowed to make auxiliary use of individual legal remedies. This is possible primarily when the receiver is unwilling or unable to bring an action on behalf of the bankruptcy estate. The latter approach merits approval, as it properly balances the interests of the parties concerned.

Keywords: *actio Pauliana*, *in integrum restitutio*, *interdictum fraudatorium*, bankruptcy proceedings, creditor's standing to sue

1. WPROWADZENIE

Nielojalne działania dłużników, polegające na świadomym, często pozornym, wyzbywaniu się majątku w celu uniemożliwienia skutecznego przeprowadzenia egzekucji, można obserwować od wieków. Od wieków też prawodawcy poszukują nie tylko środków przymusowego wykonania zobowiązań, ale także skutecznych sposobów przeciwdziałania usuwaniu majątku spod egzekucji, przewidując różne instrumenty na gruncie różnych gałęzi prawa¹. Warto poświęcić uwagę instrumentom prawa cywilnego w tym zakresie, a dokładniej skardze pauliańskiej. Skarga ta, choć romaniści uznają regulacje odnoszące się do *actio Pauliana* za najbardziej

¹ M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, Warszawa 1995, s. 12–13.

niejasne w prawie rzymskim², w procesie rozwoju prawa ostatecznie okazała się trwałym i cennym elementem rzymskiego dziedzictwa.

Działanie na szkodę wierzycieli w prawie rzymskim nosiło miano *fraus creditorum*. Polegało ono na tym, że dłużnik dokonywał aktu prawnego lub podejmował inne działanie w celu poszkodowania wierzycieli (*consilium fraudis*), a zatem po to, by egzekucja przeciwko niemu nie była skuteczna. Pokrzywdzenie wierzycieli wiązało się wówczas z tym, że dłużnik stawał się niewypłacalny lub zwiększał swoją niewypłacalność (*eventus damni*)³. Za działanie na szkodę wierzyciela uznawano wszelkie czynności podjęte z zamiarem pogorszenia sytuacji wierzyciela⁴, przykładowo: ustanowienie posagu⁵, zbycie rzeczy⁶, zwolnienie z długu⁷, zwolnienie z zastawu⁸, zaciągnięcie zobowiązania (kontrakt kupna-sprzedaży, najmu itp.)⁹, spłatę niewymagalnego długu lub spłatę długu po rozpoczęciu postępowania egzekucyjnego¹⁰, zaniechanie procesowe prowadzące do uszczuplenia majątku (celowe przegranie procesu)¹¹, darowiznę¹² itd. Wprawdzie w literaturze dominuje stanowisko, że chodzi wyłącznie o czynności fraudacyjne dokonane po wprowadzeniu wierzycieli w posiadanie majątku dłużnika celem przeprowadzenia egzekucji (*missio in bona*)¹³, ale – jak wykazała A.M. Manzo – stanowisko to jest błędne¹⁴, zaś podważeniu podlegały również (co najmniej niektóre) czynności chronologicznie wcześniejsze.

Dla porządku, przed przedstawieniem interesującego zagadnienia podmiotowego zakresu zastosowania skargi pauliańskiej w prawie rzymskim i prawie

² H. Ankum, 'Interdictum fraudatorium' et 'restitutio in integrum ob fraudem', w: Synteleia Arancio Ruiz, red. A. Guarino, L. Labruna, Napoli 1964, s. 779 określił je nawet jako „les plus obscurs de droit Romain”. Podobnie C. Ferrini, *Di una nuova teoria sulla revoca degli atti fraudolenti compiuti dal debitore secondo il diritto romano*, Milano–Napoli 1887, s. 3; X. d’Ors, *El interdicto fraudatorio en el derecho romano clasico*, Roma–Madrid 1974, s. 1; A.D. Centola, *A proposito del consilium fraudis nella revoca degli atti in frode ai creditori*, SDHI 2015, vol. 81, s. 361.

³ M. Kaser, *Roman Private Law*, tłum. R. Dannenbring, Durban 1965, s. 52; W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, wyd. 2, Warszawa 1994, s. 297; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, wyd. 3, Warszawa 2018, s. 594.

⁴ D. 42,8,1 pr.: *quae fraudationis causa gesta erunt*; D. 42,8,17,1: *Omnes debitores, qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem revocantur in pristinam obligationem*.

⁵ D. 42,8,25,1.

⁶ D. 42,8,1,2.

⁷ D. 12,2,9,5; D. 42,8,1,2; D. 42,8,17 pr.; D. 42,8,10,22; D. 42,8,25 pr.

⁸ D. 42,8,2.

⁹ D. 42,5,25; D. 42,8,6,5; D. 42,8,7.

¹⁰ D. 42,8,10,12; D. 42,8,6,7; D. 42,8,10,16.

¹¹ D. 42,8,3,1; D. 42,8,3 pr.

¹² D. 42,8,6,11.

¹³ Tak np. C. Ferrini, *Di una...*, op. cit., s. 4.

¹⁴ Tekstami źródłowymi potwierdzającymi stanowisko A.M. Manzo są D. 42,6,6,13 (...*deinde eius bona venierint...*), D. 42,8,9 (...*cuius bona possessa <non> sunt...*) oraz o znacznie bardziej ogólnej wymowie: D. 42,8,1,2; D. 42,8,3; D. 42,8,1,1. Szerzej zob. rozważania A. Manzo, 'Curatori bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit'. *Spunti di riflessione sulla legittimazione attiva della tutela processuale prevista in Ulp. 66 ad ed. D. 42.8.1 pr.*, SDHI 2017, s. 459–463. Pośrednio przemawia za tym stanowiskiem także D. 42,8,6,7, w którym uznano zapłatę długu przed *missio in bona* za niezaskarżalną; skoro Julian i Ulpian rozważali ten przypadek zubożenia dłużnika, nie powinno budzić wątpliwości, że inne alienacje przed *missio in bona* mogły być zaskarżone.

współczesnym, warto zaznaczyć, że sam termin *actio Pauliana*¹⁵ został przekazany tylko w jednym miejscu w Digestach – D. 22,1,38,4¹⁶. Mimo to termin ten bardzo się upowszechnił niemal we wszystkich porządkach prawnych Europy i do dziś jest powszechnie używany¹⁷.

2. ŚRODKI RZYMSKIEGO PRAWA KLASYCZNEGO WOBEC *FRAUS CREDITORUM*

W źródłach brak informacji, jak w starszych okresach rozwoju prawa rzymskiego przeciwdziałano zachowaniom umniejszającym majątek, co zapewne jest wynikiem tego, że początkowo odpowiedzialność za długi miała charakter osobisty – dłużnik odpowiadał swoją osobą, tj. życiem i wolnością¹⁸. Gdy egzekucja majątkowa zastąpiła osobistą, dla prawa klasycznego poświadczono są trzy, wykształcone w praktyce pretorskiej, instrumenty prawne chroniące prawa wierzycieli przed nieuczciwymi działaniami dłużnika: *in integrum restitutio*¹⁹, *interdictum fraudatorium*²⁰ i **denegatio actionis*²¹.

¹⁵ Szerzej na temat pochodzenia nazwy np. G. Impallomeni, *Pauliana actio*, RE S XII (1970), kol. 1009–1010 wraz z powołaną literaturą; X. d’Ors, *El interdicto...*, op. cit., s. 15, 47–54; C. Willemms, *Actio Pauliana und fraudulent conveyances. Zur Rezeption kontinentalen Glaubigeranfechtungsrechts in England*, Berlin 2012, s. 26–30.

¹⁶ D. 22,1,38,4 (Paulus libro 6 ad Plautium) – *In Fabiana quoque actione et Pauliana, per quam quae in fraudem creditorum alienata sunt revocantur, fructus quoque restituuntur: nam praetor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset: quod non est iniquum (nam et verbum ‘restituas’, quod in hac re praetor dixit, plenam habet significationem), ut fructus quoque restituuntur.* [Zarówno przy skardze fabiańskiej, jak i pauliańskiej, dzięki którym odwołuje się to, co zbyt komuś ze szkodą wierzyciela, zwrotowi podlegają także pożytki. Pretor dąży bowiem do tego, by wszystko było tak, jakby w ogóle nie doszło do przeniesienia własności. Nie ma w tym nic nie słusznego, że pożytki również podlegają zwrotowi, ponieważ termin ‘masz zwrócić’, którego użył pretor w tym kontekście, ma także całościowe znaczenie].

¹⁷ Zob. też M. Radin, *Fraudulent Conveyances at Roman Law*, „Virginia Law Review” 1931, nr 2, s. 110.

¹⁸ J. Fiema, *O zaskarżaniu czynności dłużnika działanych ze szkodą wierzycieli*, Lwów 1937, s. 9–10; G. Impallomeni, *Azione revocatoria (diritto romano)*, NDI 2, Torino 1956, s. 147; M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona...*, op. cit., s. 15; A. Manzo, *Curatori...*, op. cit., s. 449–450.

¹⁹ Tak np. O. Lenel, *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*, wyd. 3, Leipzig 1927, s. 436–439; M. Talamanca, *Azione revocatoria. Diritto romano*, wyd. 4, Milano 1959, s. 884; J.A. Ankum, *De geschiedenis der ‘Actio Pauliana’*, Zwolle 1962, s. 38–51; H. Ankum, *Interdictum...*, op. cit., s. 779.

Początkowo takie stanowisko zajmował też G. Impallomeni, *Azione...*, op. cit., s. 147; G. Impallomeni, *Studi sui mezzi di revoca degli atti fraudolenti nel diritto romano classico*, Padova 1958, s. 12. Trzeba jednak zaznaczyć, że w literaturze niekiedy pogląd o tym, że w prawie pretorskim przewidziano *restitutio in integrum*, jest podważany; uznaje się bowiem, że w edykcji pretorskiej przewidziana była *actio*; zob. np. G. Impallomeni, *Pauliana...*, op. cit., kol. 1011–1013; C. Willemms, *Actio...*, op. cit., s. 25–26 wraz z powołaną literaturą.

²⁰ Zob. np. J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 52–60; X. d’Ors, *El interdicto...*, op. cit., *passim*.

²¹ Zob. np. J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 60–62. Poza zakresem rozważań niech pozostanie uznanie za nieważne wyzwoleń niewolników na szkodę wierzycieli lub w celu zmniejszenia zachowku przypadającego patronowi. *Lex Aelia Sentia* z 4 r. po Chr. uznawała za nieważne wyzwolenie dokonane przez nadmiernie zadłużonego dłużnika, w celu poszkodowania wierzycieli lub zmniejszenia zachowku swego patrona. Szerzej zob. np. F. Schulz, *Die*

Remedia te uzupełniały system ochrony prawa cywilnego, który pod koniec trwania republiki okazał się niewystarczający w wielu obszarach. Celem działania pretorów, jak deklaruje Ulpian w D. 42,8,1,1, była ochrona wierzycieli przed skutkami aktów zbycia dokonanych przez dłużnika w celu wyrządzenia im szkody²².

In integrum restitutio wnoszono dla usunięcia skutków czynności prawnych (zwłaszcza alienacji) dokonanych w celu poszkodowania wierzycieli, jeżeli osoba trzecia była świadoma celu takiego działania. Na wypadek czynności nieodpłatnych wykorzystywano *actio in factum*, a dobra wiara nabywcy nie chroniła nabywania nieodpłatnego. *Restitutio in integrum* przysługiwało (najpewniej tylko) *curator bonorum*²³ i było stosowane w trakcie prowadzenia postępowania egzekucyjnego²⁴. Można przyjąć, że uznawano za niecelowe wikłanie osoby trzeciej w liczne procesy z poszczególnymi wierzycielami, skoro raz przyznana restytucja odnosiła się do zaskarżonej czynności jako całości: skutkiem *restitutio in integrum* było przywrócenie stanu poprzedniego, a zatem elementów majątku dłużnika do masy konkursowej, umożliwiające spożytkowanie ich na zaspokojenie ogółu wierzycieli²⁵. Był to zatem nadzwyczajny środek prawny stosowany przez pretora, wywołujący skutki w obszarze *ius civile* i rodzący obowiązek wzajemnego zwrotu pobranych świadczeń: zbyte dobra wliczano ponownie do majątku dłużnika, zaciągnięte zobowiązania uznawano za nieistniejące, a zwolnienia z zobowiązań za nieważne²⁶.

Interdictum fraudatorium przysługiwało każdemu wierzycielowi egzekucyjnemu poszkodowanemu działaniami fraudacyjnymi, który pomimo udziału w procedurze egzekucyjnej (*venditio bonorum*) nie został spłacony przez nabywcę majątku dłużnika²⁷. Interdykt ten mógł być kierowany przeciwko osobie, która uzy-

fraudatorische Freilassung im klassischen und justinianischen römischen Recht, ZSS 1928, s. 197–284; A. Metro, *La 'lex Aelia Sentia' e le manomissioni fraudolente*, Labeo 1961, nr 2, s. 147–200; G. Impallomeni, *In tema di manomissioni fraudolente*, w: idem, *Scritti di diritto romano e tradizione romanistica*, Padova 1996, s. 99–109 (przedruk z 1964 r.); idem, *Nota minima in tema di manomissioni fraudolente*, w: idem, *Scritti di diritto romano e tradizione romanistica*, Padova 1996, s. 265–268 (przedruk z 1971 r.); W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 120, 297; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériet, *Prawo...*, op. cit., s. 143–144; F. del Pino-Toscano, *Recursos procesales contra el 'fraus creditorum' en derecho romano clásico*, Sevilla 2002, s. 65–222.

²² D. 42,8,1,1 (Ulpianus libro 66 ad ed.) – *Necessario praetor hoc edictum proposuit, quo edicto consuluit creditoribus revocando ea, quaecumque in fraudem eorum alienata sunt*. [Pretor z konieczności wydał ten edykt, w którym zadbał o wierzycieli przez odwołanie aktów zbycia, dokonanych w celu wyrządzenia wierzycielom szkody]. Zob. też A. Manzo, *Curatori...*, op. cit., s. 450–451.

²³ O. Lenel, *Das Edictum...*, op. cit., s. 437–439; W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 297; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériet, *Prawo...*, op. cit., s. 594.

Odmienne jednak por. H. Ankum, *Interdictum...*, op. cit., s. 783; podobnie M. Talamanca, *Azione...*, op. cit., s. 885, który jednak zauważa, że nie jest możliwe określenie, czy legitymacja wierzycieli była indywidualna, czy zbiorowa.

²⁴ G. Impallomeni, *Azione...*, op. cit., s. 148; M. Kaser, *Roman...*, op. cit., s. 52.

²⁵ O. Lenel, *Das Edictum...*, op. cit., s. 437–438; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériet, *Prawo...*, op. cit., s. 144.

²⁶ Szerzej zob. też G. Impallomeni, *Studi sui mezzi...*, op. cit., s. 12–62; H. Ankum, *Interdictum...*, op. cit., s. 779–784.

²⁷ Tak m.in. F. Palumbo, *L'actio Pauliana nel diritto romano e nel diritto vigente*, Napoli 1935, s. 95; S. Solazzi, *La revoca degli atti fraudolenti nel diritto romano*, t. 2, wyd. 3, Napoli 1945, s. 68; G. Impallomeni, *Azione...*, op. cit., s. 148; idem, *Studi sui mezzi...*, op. cit., s. 75–79; M. Talamanca, *Azione...*, op. cit., s. 885; G. Impallomeni, *Pauliana...*, op. cit., kol. 1014–1016. Odmienne jed-

skąła korzyść z aktu i miała świadomość działania dłużnika w celu pokrzywdzenia wierzycieli; natomiast na wypadek zaskarżenia czynności nieodpłatnych korzystano z *actio in factum*. *Interdictum* prowadziło zatem – już po zakończeniu procedury egzekucyjnej – do usunięcia istniejących nadal skutków czynności fraudacyjnej²⁸. Skutkiem interdyktu było odwołanie dokonanej czynności i zwrot wszystkiego, co strony zyskały wskutek jej dokonania²⁹. Niekiedy przyjmuje się w literaturze za S. Solazzim, że choć o wydanie interdyktu występował indywidualnie jeden z wierzycieli, to po odzyskaniu przedmiotu czynności fraudacyjnej był on zobowiązany rozliczyć się proporcjonalnie z pozostałymi wierzycielami biorącymi udział w postępowaniu egzekucyjnym³⁰.

Wreszcie, jeżeli w celu pokrzywdzenia wierzycieli dłużnik zaciągnął zobowiązanie, wówczas pretor odmawiał skargi (**denegatio actionis*) wniesionej przeciwko podmiotowi, który nabył majątek dłużnika w toku egzekucji (*bonorum emptor*)³¹.

3. LEGITYMACJA DO WNIESIENIA ACTIO PAULIANA W PRAWIE JUSTYNIAŃSKIM

Kolejnym etapem rozwoju ochrony wierzycieli przed nieuczciwymi działaniami dłużników była kodyfikacja justyniańska. W tytule 42,8 Digestów oraz w tytule 7,75 Kodeksu zebrano regulacje służące przywróceniu majątku dłużnika (*quae in fraudem creditorum facta sunt ut restituantur*) celem spożytkowania go na potrzeby wierzycieli³².

W prawie justyniańskim³³ system ochrony wierzycieli zreorganizowano – w miejsce *in integrum restitutio* i *interdictum fraudatorium* wprowadzono jednolitą

nak por. X. d'Ors, *El interdicto...*, op. cit., s. 152–159, zdaniem którego środek ten mógł wnieść wyłącznie *curator bonorum*, a wzmianki o uprawnieniu poszczególnych wierzycieli pochodzić mają dopiero od kompilatorów.

²⁸ M. Kaser, *Roman...*, op. cit., s. 52; W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 297; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Brier, *Prawo...*, op. cit., s. 144, 594.

²⁹ D. 42,8,10,19–22; D. 42,8,25,4.

³⁰ Wydaje się, że podstawą rozliczeń mogły być albo *actio mandati*, albo *actio negotiorum gestorum*. Zob. S. Solazzi, *La revoca...*, op. cit., s. 69–70; M. Talamanca, *Azione...*, op. cit., s. 885.

³¹ W D. 42,5,25 przedstawiony został tekst edyktu. Natomiast w drugiej części fragmentu D. 12,2,9,5 przedstawiony został stan faktyczny, który uzasadnia *denegatio actionis*. Zob. szerzej G. Impallomeni, *Studi sui mezzi...*, op. cit., s. 6–11; M. Talamanca, *Azione...*, op. cit., s. 884; J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 60; H. Ankum, *Denegatio actionis*, ZSS RA 1985, s. 453–469; W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 297.

³² *Actio Pauliana* była skonstruowana jako skarga arbitralna, stąd osoba trzecia mogła wydać uzyskane przysporzenie, jeżeli jednak z tej możliwości nie skorzystała, zasadzano ją na określoną kwotę pieniężną. Zob. też J. Fiema, *O zaskarżaniu...*, op. cit., s. 12; B. Biondi, *Studi sulle actiones arbitrarie e l'arbitrium iudicis*, Roma 1970, s. 172–178; M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona...*, op. cit., s. 18; C. Willems, w: *Handbuch des Römischen Privatrechts*, t. 1–3, red. U. Babusiaux, C. Baldus, W. Ernest, F.-S. Meissel, J. Platschek, T. Rübner, Tübingen 2023, s. 487.

³³ W literaturze brak zgodności co do tego, kiedy *actio Pauliana* uzyskała swoją ostateczną postać. Wydaje się, że przeważa stanowisko, iż jednolitą skargę przedstawioną w Digestach zawdzięczamy pracy kompilatorów justyniańskich, ale nie brak poglądów łączących pojawienie się *actio Pauliana* m.in. z działalnością pretora Luciusa Aemiliusa Paulusa (pretora r. 191 przed Chr.) lub Luciusa Aemiliusa Lepidusa Paulusa (pretora r. 53 przed Chr.). Szerzej zob. G. Impallomeni, *Azione...*, op. cit., s. 148; C. Willems, *Actio...*, op. cit., s. 26–30.

*actio*³⁴. Niezwykle istotne znaczenie miał cel tejże *actio*, skoro uznano za celowe wyjaśnienie go nawet w podręczniku dla młodych prawników.

I. 4,6,6: *Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit, bonis eis a creditoribus ex sententia praesidis possessis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, id est dicere eam rem traditam non esse et ob id in honis debitoris mansisse*. [Podobnie, jeśli ktoś wydałby swoją rzecz osobie trzeciej w celu wyrządzenia szkody wierzycielom, to po tym, jak na podstawie decyzji namiestnika wierzyciele wchodzą w posiadanie majątku dłużnika, unieważniwszy wydanie rzeczy, pozwala się tymże wierzycielom domagać się tej rzeczy, to jest pozwala się wystąpić z twierdzeniem, że rzecz nie została przekazana i w związku z tym pozostała ona w majątku dłużnika].

W Instytucjach krótko wskazano, że środek prawny skierowany był na usunięcie skutków tego, że czynność spowodowała lub powiększyła niewypłacalność dłużnika, przy czym zaakcentowano, że chodzi o czynności zdziałane w celu wyrządzenia szkody wierzycielom³⁵. Skutkami powództwa były zatem: anulowanie skutków czynności i zwrot rzeczy do majątku dłużnika. Znacznie szersze rozważania dotyczące zaskarżenia czynności fraudacyjnych zawarto w Digestach.

D. 42,8,1 pr. (Ulpianus libro 66 ad ed.) – Ait praetor: ‘Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curator bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo. idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo’. [Pretor stanowi: „Co do czynności dokonanych w celu poszkodowania <wierzycieli> z tym, który o tym będzie wiedzieć, udzieli skargi kuratorowi majątku albo temu, komu będzie trzeba udzielić skargi z tego tytułu, w okresie roku od chwili, gdy zaistnieje możliwość wniesienia sprawy do sądu. Udzieli ochrony także przeciwko temu, kto działał na szkodę wierzycieli]³⁶.

Wspomnianą przez Ulpiana w D. 42,8,1 pr. skargę powszechnie identyfikuje się z *actio Pauliana* wymienioną w D. 22,1,38,4³⁷. W Digestach *actio Pauliana* przybrała swą dojrzałą postać, uwzględniającą takie elementy jak rozporządzenie (*alienatio*) ze szkodą (*eventus fraudi*)³⁸, zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli przez dłużnika (*fraus*)³⁹ i świadomością osoby trzeciej (*participatio fraudis*)⁴⁰. Osoba trzecia działająca w dobrej wierze ponosiła odpowiedzialność tylko wtedy, gdy otrzymała coś

³⁴ Nadal utrzymano też **denegatio actionis*. Zob. też J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 63; G. Impallomeni, *Pauliana...*, op. cit., kol. 1017.

³⁵ J. Fiema, *O zaskarżaniu...*, op. cit., s. 13.

³⁶ Zob. też D. 42,8,10 pr.

³⁷ W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 298; F. Longchamps de Bériér, *Prawnospałkowe pochodzenie actio Pauliana? Na marginesie pracy C. Masi Doria „Bona libertorum...”*, CPH 1998, z. 1, s. 302; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériér, *Prawo...*, op. cit., s. 594; A. Manzo, *‘Curatori...*, op. cit., s. 451; C. Willems, w: *Handbuch...*, op. cit., s. 509. Odmiennie jednak por. E. Serafini, *Della revoca degli atti fraudolenti compiuti dal debitore secondo il diritto romano*, vol. 1, Pisa 1887, s. 79–83.

³⁸ Zob. np. J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 102–103.

³⁹ J. Fiema, *O zaskarżaniu...*, op. cit., s. 13.

⁴⁰ Szerzej na temat przesłanek *actio Pauliana* w prawie rzymskim zob. np. G. Impallomeni, *Pauliana...*, op. cit., kol. 1017; idem, *Azione...*, op. cit., s. 149–150; A.M. Alemán Monterreal, *El fraus creditorum, ¿praesumptio?*, w: *Fundamentos romanísticos del derecho contemporáneo*, t. 4, red. J.G. Sánchez, [b.m.w.] 2021, s. 1159–1168.

bezpłatnie, a jej odpowiedzialność ograniczała się do uzyskanego wzbogacenia⁴¹, choć co do tej ostatniej kwestii między jurystami istniał chyba spór⁴². Uważa się, że skargę tę można było wnieść od *missio in bona*⁴³, z ograniczeniem do roku od daty *venditio bonorum*⁴⁴.

Tak skonstruowana skarga dla swej skuteczności wymagała prawidłowego określenia zarówno podmiotu legitymowanego czynnie do jej wniesienia, jak i tego, przeciwko któremu powinna być skierowana. O ile nie budzi wątpliwości to, że legitymowani biernie byli nabywca oraz sam dłużnik⁴⁵, o tyle znacznie więcej wątpliwości wzbudza zagadnienie legitymacji czynnej. Ta wszak w prawie klasycznym była różna w zależności od środka, z którego można było skorzystać.

Dla analizy interesujących nas zagadnień legitymacji czynnej istotne znaczenie ma powołany powyżej fragment – D. 42,8,1 pr. – pochodzący z komentarza Ulpiana do edyktu. Na plan pierwszy wysuwa się jednoznaczne wskazanie, że ze skargą mógł wystąpić *curator bonorum distrahendium*⁴⁶, który zarządzał majątkiem oddanym w posiadanie wierzycielom. W ramach powierzonych mu zadań w imieniu wierzycieli prowadził on likwidację majątku dłużnika⁴⁷ i mógł wystąpić z żądaniem podważenia czynności stanowiącej działanie na szkodę wierzycieli. Legitymacja *curator bonorum*, również w świetle instytucji *in integrum restitutio*, która funkcjonowała już w okresie klasycznym, nie budzi zatem wątpliwości. Doskonale wpisuje się też w charakterystyczną dla prawa rzymskiego dążność do zapewnienia ochrony ogółowi wierzycieli dłużnika oraz stanowi podkreślenie roli tegoż kuratora. Wreszcie odnosi się do dążenia do uproszczenia postępowania, kiedy nie jest niezbędne prowadzenie go z udziałem licznych konkurujących ze sobą wierzycieli⁴⁸.

Obok wskazanego kuratora kompilatorzy justyniańscy umieścili nadto osobę określoną jako *ei, cui de ea re actionem dare oportebit*⁴⁹, a zatem osobę, której będzie trzeba udzielić skargi z tego tytułu. Sformułowanie to brzmi – czego trudno nie zauważyć – wyjątkowo tajemniczo i niejasno. Niewątpliwie celem interpolacji było umożliwienie wniesienia skargi również innym – poza *curator bonorum* – podmiotom dotkniętym działaniami fraudacyjnymi dłużnika⁵⁰. Nawiązywano w ten sposób

⁴¹ D. 42,8,6,11; C. 7,75,5; C. Willems, w: *Handbuch...*, op. cit., s. 509; W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 298; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériér, *Prawo...*, op. cit., s. 144.

⁴² Na istnienie sporu między jurystami wskazuje D. 42,8,9.

⁴³ D. 42,8,6,7. Tak też M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona...*, op. cit., s. 18; C. Willems, w: *Handbuch...*, op. cit., s. 488.

⁴⁴ D. 42,8,6,14; J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 101; C. Willems, *Actio...*, op. cit., s. 31.

⁴⁵ D. 42,8,9; D. 42,8,25,7; M. Talamanca, *Azione...*, op. cit., s. 885–886; J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 82; W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 298; W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériér, *Prawo...*, op. cit., s. 144.

⁴⁶ G. Impallomeni, *Pauliana...*, op. cit., kol. 1017.

⁴⁷ S. Solazzi, *La revoca...*, op. cit., s. 16.

⁴⁸ C. Ferrini, *Di una...*, op. cit., s. 6; G. Impallomeni, *Studi sui mezzi...*, op. cit., s. 28.

⁴⁹ Fragment ten niemal powszechnie uznaje się za interpolację; zob. C. Ferrini, *Di una...*, op. cit., s. 6; O. Lenel, *Das Edictum...*, op. cit., s. 436–437; F. Palumbo, *L'actio...*, op. cit., s. 95; S. Solazzi, *La revoca...*, op. cit., s. 16, 72; G. Impallomeni, *Studi sui mezzi...*, op. cit., s. 27–28; F. Eisele, *Exceptio rei iudicatae vel in iudicium deductae*, ZSS 1990, s. 7.

⁵⁰ W. Litewski, *Rzymskie...*, op. cit., s. 298; C. Willems, w: *Handbuch...*, op. cit., s. 509; A. Manzo, *Curatori...*, op. cit., s. 464–465.

do rozwiązania stosowanego uprzednio przy *interdictum fraudatorium*, gdzie było ono zastrzeżone właśnie dla poszkodowanych wierzycieli.

Intencje zmiany wprowadzonej przez kompilatorów były dwie: ujednoczenie i poszerzenie ochrony udzielanej dotychczas wierzycielom, a wybrana bardzo ogólna formuła pozwala uznać, że osoba, której należy udzielić skargi, powinien być wierzyciel podejmujący działania:

- jeżeli *curator bonorum* pozostaje beczynny;
- jeżeli kurator nie został powołany,
- gdy po zakończeniu *distractio bonorum*, kurator zakończył swoją funkcję, a wierzyciel pozostaje niezaspokojony⁵¹.

Wreszcie legitymacja czynna do wniesienia *actio Pauliana* musiała też przysługiwać spadkobiercom wierzyciela jako podmiotom bezpośrednio zainteresowanym realizacją odziedziczonych wierzytelności⁵².

Z uwagi na to, że zaskarżalna była czynność zdziałana z zamiarem wyrządzenia szkody wierzycielom, uprawnieni do wystąpienia z powództwem nie byli ci, którzy zostali wierzycielami dłużnika już po czynności fraudacyjnej, chyba że przekazane przez nich środki zostały spożytkowane na zaspokojenie wcześniejszych wierzycieli lub jeżeli dało się wykazać celowe działanie dłużnika z zamiarem pokrzywdzenia również tych wierzycieli, których wierzytelności powstaną później⁵³.

Odnosząc się do relacji uprawnienia kuratora i wierzycieli, G. Impallomeni wskazał, że pierwszeństwo przysługiwało kuratorowi, a jedynie wtedy, gdy nie został on wyznaczony, uprawnieni mieli być wierzyciele⁵⁴. Założenie to nie wydaje się jednak zasadne przede wszystkim dlatego, że w tekście przekazanym w D. 42,8,1 pr. takiego zastrzeżenia brak; gdyby intencją kompilatorów dokonujących modyfikacji oryginalnej wypowiedzi Ulpiana było wprowadzenie takiego obostrzenia, nic nie stało na przeszkodzie, by je wprost wpisać. Co więcej, domniemanie takiego ograniczenia legitymacji czynnej wierzycieli w znacznej mierze podważałoby sens rozszerzania kręgu podmiotów uprawnionych do wystąpienia z *actio Pauliana*.

4. PRAWO WSPÓŁCZESNE

Actio Pauliana przetrwała upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie i jej znaczenie jest utrwalone w systemach państw europejskich oraz tych poza kontynentem⁵⁵. W okresie średniowiecza doszło jedynie do niewielkich użytecznych doprecyzowań co do zakresu udzielanej ochrony: zaakceptowano domniemanie, że ten, kto zbankrutował, działał ze świadomością pokrzywdzenia wierzycieli, a nadto

⁵¹ S. Solazzi, *La revoca...*, op. cit., s. 17; J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 44–45; G. Impallomeni, *Azione...*, op. cit., s. 148; C. Willems, *Actio...*, op. cit., s. 36.

⁵² D. 42,8,10,25 (Ulpianus libro 73 ad ed.): *Haec actio heredi ceterisque successoribus competit: sed et in heredes similesque personas datur*. Zob. też: S. Solazzi, *La revoca...*, op. cit., s. 29.

⁵³ E. Serafini, *Della revoca degli atti fraudolenti compiuti dal debitore secondo il diritto romano*, vol. 2: *Dell'azione Pauliana*, Pisa 1889, s. 167–172.

⁵⁴ G. Impallomeni, *Studi sui mezzi...*, op. cit., s. 30–31.

⁵⁵ C. Willems, *Actio...*, op. cit., s. 15 wraz z przywołaną tam literaturą.

ugruntowano zasady ochrony wierzycieli w przypadku nieprzyjęcia przez dłużnika spadku, zapisu czy darowizny⁵⁶.

Wynikające z tradycji rzymskich środki ochrony wierzycieli współcześnie są uregulowane w kodeksach cywilnych (prawo francuskie, belgijskie, włoskie czy polskie) lub przepisach odrębnych (prawo niemieckie, szwajcarskie, austriackie). We współczesnych systemach prawnych można wyraźnie rozróżnić ochronę pauliańską udzielaną pojedynczym wierzycielom, którzy występują z odpowiednią skargą, oraz ochronę ogółu wierzycieli możliwą (na ogół) w ramach postępowania upadłościowego. Na tle tego rozróżnienia daje się zauważyć naturalną preferencję dla ochrony ogółu wierzycieli przed ochroną dochodzoną indywidualnie. Preferencja ta może jednak w różny sposób przejawiać się, jeżeli chodzi o szczegółowe rozwiązania, w szczególności w odniesieniu do kwestii, czy możliwość dochodzenia ochrony pauliańskiej przez syndyka na rzecz ogółu wierzycieli całkowicie wyklucza dochodzenie indywidualnej ochrony przez poszczególnego wierzyciela, czy też także możliwość ochrony indywidualnej jest wówczas w jakimś zakresie pozostawiona, zwłaszcza gdyby syndyk uznał, że dochodzenie ochrony jest niecelowe, albo z jakiegokolwiek innego powodu zaniechał wykorzystania przysługujących mu środków. Dobrą ilustrację różnic między tymi rozwiązaniami może przynieść przedstawienie rozwiązań przyjętych w prawie niemieckim i polskim, po niedawnym zwrocie w orzecznictwie polskiego Sądu Najwyższego.

5. PRAWO NIEMIECKIE

W niemieckim systemie prawnym indywidualna ochrona pauliańska wierzycieli uregulowana została w odrębnej ustawie, której pełny tytuł brzmi – ustawa o zaskarżaniu czynności prawnych dłużnika poza postępowaniem upadłościowym (dalej jako: AnfG)⁵⁷. Już z samej nazwy tego aktu prawnego wynika jego zakres zastosowania – pozwala on na zaskarżenie poza postępowaniem upadłościowym dokonanych przez dłużnika czynności prawnych, które krzywdzą wierzycieli (§ 1 ust. 1 AnfG). Co do zasady zaskarżeniu podlega czynność, której dłużnik dokonał nie wcześniej niż 10 lat przed zaskarżeniem, jeżeli została ona dokonana z zamiarem pokrzywdzenia wierzycieli, a druga strona wiedziała o zamiarze dłużnika w momencie dokonywania czynności (§ 3 ust. 1 AnfG). Podstawowym skutkiem orzeczenia wydanego w wyniku zaskarżenia czynności dłużnika jest to, że wszystko, co w jej wyniku wyszło z majątku dłużnika, musi zostać udostępnione wierzycielowi w zakresie niezbędnym dla jego zaspokojenia (§ 11 ust. 1 AnfG).

Z kolei ochronę pauliańską w postępowaniu upadłościowym w niemieckim systemie prawnym regulują paragrafy 129–147 Prawa upadłościowego (dalej jako: InsO)⁵⁸. Na ich podstawie zaskarżeniu przez syndyka podlegają czynności prawne, które zostały dokonane przed wszczęciem postępowania upadłościowego z pokrzywdzeniem wierzycieli

⁵⁶ W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo...*, op. cit., s. 594–595. Szerzej zob. J.A. Ankum, *De geschiedenis...*, op. cit., s. 104–187.

⁵⁷ Gesetz über die Anfechtung von Rechtshandlungen eines Schuldners außerhalb des Insolvenzverfahrens z 5.10.1994 r. (BGBl. I S. 2911).

⁵⁸ Insolvenzordnung z 5.10.1994 (BGBl. I S. 2866).

upadłościowych. Oprócz wynikającego z § 133 InsO przypadku zaskarżenia czynności dłużnika w sytuacjach zbliżonych do przewidzianych we wspomnianym powyżej § 3 ust. 1 AnfG, niemieckie prawo upadłościowe przewiduje również dalsze szczególne sytuacje zaskarżania czynności (§ 130–132 oraz § 134–137 InsO)⁵⁹. W wyniku skutecznego zaskarżenia co do zasady wszystko, co w wyniku czynności wyszło z majątku dłużnika, musi zostać zwrócone do masy upadłości.

W doktrynie niemieckiej podkreśla się, że środki przewidziane w prawie upadłościowym są dalej idące, gdyż zapewniają możliwość całkowitego przejęcia przez syndyka przedmiotu czynności fraudacyjnej, a wierzyciel dochodzący indywidualnej ochrony z reguły nie ma takiej możliwości⁶⁰. Cel *actio Pauliana* w postępowaniu upadłościowym jest częściowo odmienny niż skargi indywidualnej, gdyż obejmuje zapewnienie równego traktowania wszystkich wierzycieli⁶¹, a indywidualna skarga wierzyciela kieruje się na jego zaspokojenie na zasadzie pierwszeństwa⁶². Podobieństwa przepisów przemawiają jednak w wielu przypadkach za przyjęciem podobnych zasad ich wykładni⁶³.

Zasadę bezwzględnej preferencji dla środków ochrony ogółu wierzycieli w postępowaniu upadłościowym w stosunku do środków ochrony indywidualnej wyrażają § 16–18 AnfG. Zgodnie z tymi przepisami w razie ogłoszenia upadłości dłużnika syndyk może prowadzić dalej postępowanie, w którym indywidualny wierzyciel zaskarżył czynność dłużnika, przy czym wierzycielowi przysługuje jedynie prawo żądania zwrotu poniesionych kosztów sporu prawnego z kwoty uzyskanej na skutek skargi (§ 16 ust. 1 AnfG). Jeżeli postępowanie ze skargi wierzyciela jest w czasie ogłoszenia upadłości w toku, ulega ono zawieszeniu i może zostać podjęte z udziałem syndyka (§ 17 ust. 1 AnfG), któremu przysługuje wówczas prawo rozszerzenia żądania, tak by odpowiadało ono skutkom uznania czynności za bezskuteczną przewidzianym w prawie upadłościowym (§ 17 ust. 2 AnfG). Jeżeli zaś syndyk odmawia wstąpienia do toczącego się postępowania, może ono zostać podjęte na żądanie którejkolwiek ze stron, ale dalej będzie toczyć się jedynie w odniesieniu do kosztów procesu. Odmowa wstąpienia przez syndyka do procesu wytoczonego przez wierzyciela nie wyklucza wystąpienia przez syndyka z odrębnym żądaniem opartym na przepisach prawa upadłościowego (§ 17 ust. 3 AnfG). Wynika to z tego, że syndyk, wstępując do postępowania, jest związany jego stanem w chwili wstąpienia i może oceniać, że bardziej korzystne będzie wytoczenie osobnego powództwa⁶⁴. Jeżeli w chwili ogłoszenia upadłości w toku jest więcej postępowań z powództw wierzycieli o uznanie za bezskuteczną tej samej czynności

⁵⁹ Na temat potrzeby szerzej ujętych przesłanek *actio Pauliana* stosowanej w upadłości zob. A. Weinland, *Münchener Kommentar zum Anfechtungsgesetz*, wyd. 2, München 2022, nb. 8 przed § 1.

⁶⁰ Ibidem, nb. 9 przed § 1.

⁶¹ Ibidem, nb. 7 przed § 1.

⁶² L. Haertlein, w: *Gesamtes Recht der Zwangsvollstreckung. ZPO – ZVG – Nebengesetze – Europäische Regelungen – Kosten. Handkommentar*, wyd. 4, red. J. Kindl, C. Meller-Hannich, Baden-Baden 2021, nb. 3 przed § 1 AnfG.

⁶³ A. Weinland, *Münchener...*, op. cit., nb. 12 przed § 1. Co do porównania korzystania z obu środków zob. też W. Zenker, *Geltendmachung der Insolvenz- und der Gläubigeranfechtung*, „Neue Juristische Wochenschrift” 2008, nr 15, s. 1038 i n.

⁶⁴ L. Haertlein, w: *Gesamtes...*, op. cit., nb. 11 do § 17 AnfG; A. Weinland, *Münchener...*, op. cit., nb. 16 do § 17.

prawnej, syndyk może wstąpić wyłącznie do jednego z nich, a powinien odmówić wstąpienia do pozostałych⁶⁵.

Wskazana regulacja jest w literaturze niemieckiej rozumiana w ten sposób, że w czasie postępowania upadłościowego indywidualny wierzyciel nie może dochodzić ochrony pauliańskiej z wyjątkiem szczególnych sytuacji, np. gdy przedmiot czynności fraudacyjnej nie może zostać zaliczony do masy upadłości⁶⁶. Wszelkie indywidualne powództwa wierzyciela wszczęte po ogłoszeniu upadłości ulegałyby oddaleniu jako niedopuszczalne⁶⁷, co stanowi odpowiednik odrzucenia pozwu w polskim procesie cywilnym⁶⁸. Sprawy będące w toku mogą być albo przejęte przez syndyka, albo ich przedmiot ograniczy się wyłącznie do kosztów procesu. Nie mogą one w każdym razie być kontynuowane w dotychczasowym zakresie przez wierzyciela, który wytoczył powództwo, a skutek ten następuje niezależnie, czy syndyk decyduje się wstąpić do postępowania zainicjowanego przez wierzyciela, czy też odmawia takiego wstąpienia⁶⁹. Oznacza to, że wierzyciel, zaskarżając czynność niewypłacalnego dłużnika zanim ogłoszono jego upadłość, ponosi swoiste ryzyko, gdyż inny wierzyciel, składając wniosek o wszczęcie postępowania upadłościowego, może zniweczyć skutki indywidualnej skargi pauliańskiej⁷⁰. Nawet gdyby wierzyciel upadłościowy przed ogłoszeniem upadłości uzyskał już zaspokojenie albo zabezpieczenie swojego roszczenia pauliańskiego, musi na podstawie § 130 InsO zwrócić do masy upadłości to, co uzyskał. Zasadniczo oznacza to obowiązek zwrotu, jeżeli zabezpieczenie lub zaspokojenie nastąpiły w okresie trzech miesięcy przed zgłoszeniem wniosku o wszczęcie postępowania upadłościowego, a w jego chwili dłużnik był niewypłacalny i wierzyciel o tym wiedział (§ 17 ust. 2 AnfG).

Prawo indywidualnych wierzycieli do wystąpienia z roszczeniem pauliańskim, z którym mógł wystąpić syndyk, odżywa dopiero po zakończeniu postępowania upadłościowego i nie dotyczy sytuacji, w której w toku takiego postępowania przeciwko odpowiedniemu roszczeniu syndyka podniesiono skuteczne zarzuty (§ 18 ust. 1 AnfG). Dotyczy to zarówno przypadków, w których wierzyciel zainicjował odpowiednie postępowanie przed wszczęciem postępowania upadłościowego, jak i sytuacji, gdy takie postępowanie nie zostało wszczęte⁷¹.

⁶⁵ L. Haertlein, w: *Gesamtes...*, op. cit., nb. 6 do § 17 AnfG; A. Weinland, *Münchener...*, op. cit., nb. 15 do § 17.

⁶⁶ L. Haertlein, w: *Gesamtes...*, op. cit., nb. 3 i 4 do § 16 AnfG; A. Weinland, *Münchener...*, op. cit., nb. 8 i 10 do § 16.

⁶⁷ „Ist als unzulässig abzuweisen” (L. Haertlein, w: *Gesamtes...*, op. cit., nb. 6 do § 16 AnfG; postanowienie Sądu Krajowego / Landgericht w Neuruppin, z 24 kwietnia 2008, 4 T 147/07, ECLI:DE:LGNEURU:2008:0424.4T147.07.0).

⁶⁸ W niemieckim procesie cywilnym w przypadku braku przesłanki procesowej sąd wydaje tzw. „wyrok procesowy” (Prozessurteil), którym oddala/odrzuca pozew, nie badając jego merytorycznej zasadności, zob. np. H.J. Musielak, A. Hüntemann, w: *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen*, wyd. 7, t. 1, § 1–354, red. W. Krüger, T. Rauscher, München 2025, nb. 7 do § 300. Podobnie L. Rosenberg, K.H. Schwab, P. Gottwald, *Zivilprozessrecht*, wyd. 18, München 2018, s. 558.

⁶⁹ L. Haertlein, w: *Gesamtes...*, op. cit., nb. 5 do § 16 AnfG.

⁷⁰ A. Weinland, *Münchener...*, op. cit., nb. 10 przed § 1.

⁷¹ Ibidem, nb. 8 I n. do § 18.

W związku z przedstawioną regulacją w orzecznictwie niemieckim przyjmuje się, że prawo indywidualnego wierzyciela do zaskarżenia czynności dłużnika czasowo wygasa wraz z ogłoszeniem upadłości, ale może odżyć w chwili zakończenia postępowania upadłościowego. Jest to niekiedy tłumaczone w ten sposób, że w czasie jego trwania prawa te wprawdzie istnieją, ale są niezaskarżalne⁷².

6. PRAWO POLSKIE

Do polskiego systemu prawnego skarga pauliańska została przyjęta za wzorem prawa rzymskiego⁷³, przy czym wykorzystano inspiracje prawa niemieckiego, austriackiego oraz praktyki i nauki francuskiej⁷⁴. W prawie polskim ochrona przed czynnościami fraudacyjnymi przewidziana jest zarówno w Kodeksie cywilnym, jak i w ustawie z 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe, a wiele szczegółowych zasad przypomina regulacje prawa niemieckiego – tak np. również w prawie polskim przepisy wyraźnie przewidują możliwość wstąpienia przez syndyka do procesu pauliańskiego wszczętego przez indywidualnego wierzyciela przed ogłoszeniem upadłości.

W odniesieniu do relacji między indywidualną ochroną poszczególnych wierzycieli a ochroną udzielaną ich ogółowi na wniosek syndyka stanowisko prawa polskiego przeszło jednak w ostatnim czasie ewolucję i obecnie nie jest tak radykalne jak w prawie niemieckim.

Zgodnie ze starszym poglądem, prezentowanym jeszcze na tle rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe, po ogłoszeniu upadłości ochrony pauliańskiej mógł domagać się wyłącznie syndyk⁷⁵. Przynajmniej w odniesieniu do powództw wytaczanych po ogłoszeniu upadłości dłużnika znajdowało to wyraźne uzasadnienie w art. 57 ust. 1 zd. 1 tego aktu, który wyraźnie stanowił, że: „[p]rawo wytoczenia powództwa służy tylko syndykowi”. Nawet i wówczas w doktrynie reprezentowany był jednak pogląd, zgodnie z którym wierzyciel mógł kontynuować proces wszczęty przed ogłoszeniem upadłości, jeżeli syndyk zdecydował, że do niego nie wstąpi⁷⁶.

Nowa polska ustawa z 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe nie zawiera już jednoznacznej regulacji, ograniczającej wyłącznie do syndyka prawo do wystąpienia ze skargą pauliańską po ogłoszeniu upadłości. Artykuł 132 ust. 1 tego aktu stanowi jedynie, że: „[p]owództwo może wytoczyć syndyk”, a różnica w stosunku do art. 57 ust. 1 zd. 1 Prawa upadłościowego z 1934 r. polega na pominięciu słowa „tylko”.

⁷² L. Haertlein, w: *Gesamtes...*, op. cit., nb. 5 do § 16 AnfG i tam przywołana literatura.

⁷³ R. Longchamps de Bérier, *Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu Kodeksu*, w: idem, *Dziela wybrane*, t. 2, red. P. Zakrzewski, J. Miształ-Konecka, Lublin 2020, s. 401.

⁷⁴ W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo...*, op. cit., s. 595.

⁷⁵ Zob. np. wyroki SN z 24 maja 2002 r., III CKN 998/99, i z 5 lipca 2007 r., II CSK 118/07.

⁷⁶ M. Allerhand, *Prawo upadłościowe. Prawo układowe. Komentarz. Orzecznictwo sądów polskich z lat 1936–1998. Wzory pism w postępowaniu upadłościowym. Przepisy wykonawcze i związkowe*, Bielsko-Biała 1998, s. 208; D. Altman, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 1936, s. 74; G. Lauter, *Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowem. Komentarz*, Warszawa 1935, s. 65.

Pomimo tego w literaturze⁷⁷, a częściowo także w orzecznictwie⁷⁸, nadal reprezentowane były tradycyjne poglądy, wywodzące się jeszcze z dawnego stanu prawnego. Równolegle w orzecznictwie obecne było jednak i inne stanowisko⁷⁹, a zasadniczy zwrot wiąże się z uchwałą siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2023 r.⁸⁰, zgodnie z którą ogłoszenie upadłości dłużnika nie powoduje utraty przez wierzyciela legitymacji do wytoczenia powództwa o uznanie czynności prawnej dłużnika za bezskuteczną na podstawie przepisów Kodeksu cywilnego. W uzasadnieniu tego stanowiska Sąd oparł się przede wszystkim na założeniu, że do czasu uwzględnienia skargi pauliańskiej przedmiot zaskarżonej czynności nie należy do masy upadłości, nie ma zatem formalnej przeszkody, aby indywidualny wierzyciel dochodził z niej zaspokojenia swojej wierzytelności.

Powyższe stanowisko jest godne aprobaty, mimo że spotkało się ze zróżnicowanym przyjęciem w doktrynie⁸¹. Unikając powtarzania szczegółowych argumentów natury dogmatycznej opartych na obowiązujących polskich regulacjach, które przedstawiono w innym opracowaniu⁸², należy jedynie wskazać, że pozostawienie indywidualnemu wierzycielowi prawa do wystąpienia ze skargą pauliańską także w trakcie trwającego postępowania upadłościowego dłużnika nie narusza w żaden sposób praw ogółu wierzycieli, które może wykonywać syndyk. Syndyk, jeżeli zechce, nadal ma możliwość przejęcia postępowania prowadzonego przez wierzyciela, a ściślej – wstąpienia w miejsce powoda w sprawie wszczętej przez wierzyciela, który zaskarżył czynności upadłego na podstawie art. 133 Prawa upadłościowego z 2003 r. Syndyk może także wytoczyć odrębne powództwo, a skutkiem jego uwzględnienia będzie przekazanie do masy upadłości przedmiotu zaskarżonej czynności z pierwszeństwem przed ewentualnymi prawami indywidualnego wierzyciela, który samodzielnie dochodziłby ochrony pauliańskiej.

Wszystko to sprawia, że rozwiązanie, zgodnie z którym wierzyciel zachowuje możliwość popierania skargi pauliańskiej także po ogłoszeniu upadłości dłużnika, może w rzeczywistości wywrzeć praktyczny skutek jedynie w razie bierności syndyka, który nie jest zainteresowany zaskarżeniem czynności dłużnika. Taki rezultat

⁷⁷ R. Adamus, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021, nb. 2 do art. 132; D. Chrapoński, w: *Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. A.J. Witosz, Warszawa 2021, nb. 1 do art. 132; A. Jakubecki, w: A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2010, nb 1 do art. 132; D. Zienkiewicz, w: *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, red. D. Zienkiewicz, Warszawa 2006, nb. 1 do art. 2006.

⁷⁸ Wyroki SN z 3 października 2008 r., I CSK 93/08; z 28 maja 2021 r., III CSKP 28/21, a także na marginesie głównego nurtu rozważań wyrok SN z 23 lutego 2022 r., II CSKP 199/22.

⁷⁹ Wyrok SN z 9 grudnia 2021 r., V CSKP 276/21; post. SA we Wrocławiu z 23 sierpnia 2012 r., I ACz 1515/12.

⁸⁰ III CZP 84/22, OSNC 2024, nr 2, poz. 13.

⁸¹ Glosy krytyczne do tego orzeczenia opracowali R. Adamus (*Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika – glosa do uchwały (7) SN z 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22, „Monitor Prawa Bankowego” 2024, nr 3, s. 63–70*) oraz K. Ochocińska (*Legitymacja do wytoczenia powództwa pauliańskiego w postępowaniu upadłościowym – glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 14.06.2023 r., III CZP 84/22, „Glosa” 2024, nr 4, s. 66–73*), natomiast głosę co do zasady aprobującą J. Waga (*Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22, „Studia Prawnicze KUL” 2025, nr 2, s. 165–182*).

⁸² J. Misztal-Konecka, M. Krajewski, *Bezskuteczność czynności w stosunku do masy upadłości a jej zaskarżenie przez wierzyciela, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2024, nr 6, s. 25–33*.

wykładni zasługuje na akceptację, gdyż pozwala zachować pierwszeństwo ogółu wierzycieli do proporcjonalnego zaspokojenia się z przedmiotu czynności fraudacyjnej, a jednocześnie nie pozbawia indywidualnego wierzyciela jego szans, gdyby ogół wierzycieli reprezentowany przez syndyka z jakiegokolwiek powodów nie chciał szukać zaspokojenia w akcji pauliańskiej. Wydaje się również, że takie rozwiązanie jest bliższe tradycji rzymskiej, w której poszczególni wierzyciele nie byli pozbawieni prawa poszukiwania zaspokojenia, nie tylko gdy *curator bonorum* nie został powołany, ale również wtedy, gdy pozostawał bezczynny.

BIBLIOGRAFIA

- Alemán Monterreal A.M., *El fraus creditorum, ¿praesumptio?*, w: *Fundamentos romanísticos del derecho contemporáneo*, t. 4, red. J.G. Sánchez, [b.m.w.] 2021.
- Adamus R., *Legitymacja wierzyciela do wytoczenia powództwa pauliańskiego po ogłoszeniu upadłości dłużnika – glosa do uchwały (7) SN z 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22*, Monitor Prawa Bankowego 2024, nr 3.
- Adamus R., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Allerhand M., *Prawo upadłościowe. Prawo układowe. Komentarz. Orzecznictwo sądów polskich z lat 1936–1998. Wzory pism w postępowaniu upadłościowym. Przepisy wykonawcze i związkowe*, Bielsko-Biała 1998.
- Altman D., *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 1936.
- Ankum H., *Denegatio actionis*, ZSS RA 1985.
- Ankum H., *'Interdictum fraudatorium' et 'restitutio in integrum ob fraudem'*, w: *Synteleia Arangio Ruiz*, red. A. Guarino, L. Labruna, Napoli 1964.
- Ankum J.A., *De geschiedenis der 'Actio Pauliana'*, Zwolle 1962.
- Biondi B., *Studi sulle actiones arbitrariae e l'arbitrium iudicis*, Roma 1970.
- Centola A.D., *A proposito del consilium fraudis nella revoca degli atti in frode ai creditori*, SDHI 2015, vol. 81.
- Dajczak W., Giaro T., Longchamps de Bérier F., *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, wyd. 3, Warszawa 2018.
- D'Ors X., *El interdicto fraudatorio en el derecho romano clasico*, Roma–Madrid 1974.
- Eisele F., *Exceptio rei iudicatae vel in iudicium deductae*, ZSS 1990.
- Ferrini C., *Di una nuova teoria sulla revoca degli atti fraudolenti compiuti dal debitore secondo il diritto romano*, Milano–Napoli 1887.
- Fiema J., *O zaskarżaniu czynności dłużnika działanych ze szkodą wierzycieli*, Lwów 1937.
- Gesamtes Recht der Zwangsvollstreckung. ZPO – ZVG – Nebengesetze – Europäische Regelungen – Kosten. Handkommentar*, wyd. 4, red. J. Kindl, C. Meller-Hannich, Baden-Baden 2021.
- Handbuch des Römischen Privatrechts*, t. 1–3, red. U. Babusiaux, C. Baldus, W. Ernest, F.-S. Meisel, J. Platschek, T. Rüfner, Tübingen 2023.
- Impallomeni G., *Azione revocatoria (diritto romano)*, NDI 2, Torino 1956 (przedruk: G. Impallomeni, *Scritti di diritto romano e tradizione romanistica*, Padova 1996).
- Impallomeni G., *In tema di manomissioni fraudolente*, w: idem, *Scritti di diritto romano e tradizione romanistica*, Padova 1996 (przedruk z 1964 r.).
- Impallomeni G., *Nota minima in tema di manomissioni fraudolente*, w: idem, *Scritti di diritto romano e tradizione romanistica*, Padova 1996 (przedruk z 1971 r.).
- Impallomeni G., *Pauliana actio*, RE S XII (1970), kol. 1008–1019 (przedruk: idem, *Scritti di diritto romano e tradizione romanistica*, Padova 1996).
- Impallomeni G., *Studi sui mezzi di revoca degli atti fraudolenti nel diritto romano classico*, Padova 1958.

- Jakubecki A., Zedler F., *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Kaser M., *Roman Private Law*, tłum. R. Dannenbring, Durban 1965.
- Lauter G., *Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowem. Komentarz*, Warszawa 1935.
- Lenel O., *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu dessen Wiederherstellung*, wyd. 3, Leipzig 1927.
- Litewski W., *Rzymskie prawo prywatne*, wyd. 2, Warszawa 1994.
- Longchamps de Bérier F., *Prawnospadkowe pochodzenie actio Pauliana? Na marginesie pracy C. Masi Doria „Bona libertorum...”*, CPH 1998, z. 1.
- Longchamps de Bérier R., *Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu Kodeksu*, w: idem, *Dziela wybrane*, t. 2, red. P. Zakrzewski, J. Misztal-Konecka, Lublin 2020.
- Manzo A., *‘Curatori bonorum vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit’. Spunti di riflessione sulla legittimazione attiva della tutela processuale prevista in Ulp. 66 ad ed. D. 42.8.1 pr.*, SDHI 2017.
- Metro A., *La ‘lex Aelia Sentia’ e le manomissioni fraudolente*, Labeo 1961, nr 2.
- Misztal-Konecka J., Krajewski M., *Bezskuteczność czynności w stosunku do masy upadłości a jej zaskarżenie przez wierzyciela*, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2024, nr 6.
- Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen*, t. 1, §§ 1–354, wyd. 7, red. W. Krüger, T. Rauscher, München 2025.
- Ochocińska K., *Legitymacja do wytoczenia powództwa pauliańskiego w postępowaniu upadłościowym – glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 14.06.2023 r., III CZP 84/22*, „Glosa” 2024, nr 4.
- Palumbo F., *L’actio Pauliana nel diritto romano e nel diritto vigente*, Napoli 1935.
- del Pino-Toscano F., *Recursos procesales contra el ‘fraus creditorum’ en derecho romano clásico*, Sevilla 2002.
- Prawo upadłościowe. Komentarz*, red. A.J. Witosz, Warszawa 2021.
- Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, red. D. Zienkiewicz, Warszawa 2006.
- Pyziak-Szafnicka M., *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, Warszawa 1995.
- Radin M., *Fraudulent Conveyances at Roman Law*, „Virginia Law Review” 1931, nr 2.
- Rosenberg L., Schwab K.H., Gottwald P., *Zivilprozessrecht*, wyd. 18, München 2018.
- Schulz F., *Die fraudatorische Freilassung im klassischen und justinianischen römischen Recht*, ZSS 1928.
- Serafini E., *Della revoca degli atti fraudolenti compiuti dal debitore secondo il diritto romano*, vol. 1, Pisa 1887.
- Serafini E., *Della revoca degli atti fraudolenti compiuti dal debitore secondo il diritto romano*, vol. 2: *Dell’azione Pauliana*, Pisa 1889.
- Solazzi S., *La revoca degli atti fraudolenti nel diritto romano*, t. 2, wyd. 3, Napoli 1945.
- Talamanca M., *Azione revocatoria. Diritto romano*, wyd. 4, Milano 1959.
- Waga J., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 2023 r., III CZP 84/22*, „Studia Prawnicze KUL” 2025, nr 2.
- Weinland A., *Münchener Kommentar zum Anfechtungsgesetz*, wyd. 2, München 2022.
- Willems C., *Actio Pauliana und fraudulent conveyances. Zur Rezeption kontinentalen Glaubigeranfechtungsrechts in England*, Berlin 2012.
- Zenker W., *Geltendmachung der Insolvenz- und der Gläubigeranfechtung*, „Neue Juristische Wochenschrift” 2008, nr 15.

Cytuj jako:

Misztal-Konecka J., Krajewski M., *Actio Pauliana – środek ochrony indywidualnej czy ogółu wierzycieli. Od prawa rzymskiego do współczesności*, „Ius Novum” 2026, nr 1(20), s. 166–181.
DOI: 10.26399/iusnovum.v20.1.2026.09/j.misztal-konecka/m.krajewski